

УДК 81'33

Моделі комунікаційного процесу

Широких О.В.

Горлівський державний педагогічний інститут, м. Горлівка, Україна

У статті проаналізовані основні моделі міжособистісного спілкування, а саме лінійна, інтерактивна, транзакційна, об'ємна. Була зроблена спроба виявити недоліки в кожній із зазначених моделей.

Ключові слова: комунікація, лінійна модель, інтерактивна модель, транзакційна модель, об'ємна модель, елемент комунікативного акту.

Метою статті, що пропонується до вашої уваги, є аналіз існуючих підходів до тлумачення явища комунікації та спроба на його основі виявити ті аспекти в кожному із зазначених підходів, які можуть стати основою інтегрованого тлумачення зазначеного феномену. Такий підхід не отримав належного розвитку в сучасній науці, що зумовлює актуальність пропонованого дослідження. Уся різноманітність концепцій, на наш погляд, може бути інтегрованою у чотири підходи – лінійний, інтерактивний, транзакційний та феноменологічний

Лінійний підхід розглядає комунікацію як дію, в межах якої відправник кодує ідеї та почуття в певний вид повідомлення, а потім відправляє його одержувачу, використовуючи різні канали, наприклад, усне мовлення, письмо тощо. Цей підхід представлено в роботах Г. Лассвелл, К. Шеннон, Р. Якобсон. Дослідження комунікації як типу взаємодії між людьми тією чи іншою мірою реалізується в межах класичної лінійної моделі комунікативного акту, найбільш чітко представленої в роботах Г. Лассвелла, який саме й вивів формулу, що задає формат опису комунікації: «Who says what to whom in which channel with what effect?» («Хто та що говорить яким каналом, кому та з яким ефектом?»). Зазначену формулу можна трансформувати у лінійну модель «комунікатор → звернення → носій звернення → одержувач → зворотній зв'язок», що відображає як структуру комунікативного процесу, так і спосіб дослідження цього процесу, його структури та окремих елементів. Але недоліком цієї моделі є неврахування інтерактивності учасників комунікації, тобто здатності кожного з них у процесі комунікативного акту мінятися місцями.

Класичну лінійну модель Г. Лассвелла вдосконалили К. Шеннон з В. Віввером. До п'ятих елементів, що розташовані у лінійній послідовності новим було введення поняття «джерела шуму», тобто впливу різних завад у процесі комунікації. Наприклад, в нормальній обстановці люди бувають неуважні, їм можуть заважати якісь звуки, вони можуть просто недочути, що було сказано.

В лінгвістиці ідеї К. Шеннона були особливим чином інтерпретовані Р. Якобсоном. В моделі комунікації, за Р. Якобсоном, адресант, використовуючи засоби мовного коду, формує повідомлення та з його допомогою встановлює контакт з адресатом у

межах конкретного контексту [1]. Контекст в моделі Р.Якобсона пов'язано зі змістом повідомлення, з інформацією, що передавалась ним. Поняття контакту має зв'язок з регулятивним аспектом комунікації. Ця модель в різних її варіантах застосовується в лінгвістиці як для аналізу функцій мови в цілому, так і для аналізу функціонування окремих його одиниць.

Ю. Лотман критикує схему Р. Якобсона за заміну поняття «мова» поняттям «код», оскільки вважає, що код не має історії. Саме тому можна зобразити адресанта та адресата як таких, що мають цілком однакові коди та зовсім не мають пам'яті. Автор стверджував, що мова є сукупність коду та його історії. Діалог саме тому і цікавий, бо дає можливість передати те, що не перехрещується в кодах, не перекладається при перекладі. Переклад створює нові повідомлення, як це буває при перекладі з мови прози, наприклад, мовою кіно [9].

В основі лінійної моделі покладено модель Г. Лассуелла, хоча і досить спрощену, яка відображає характерну особливість ранніх моделей комунікації – вона передбачає, що комунікатор завжди намагається вплинути на реципієнта. Внаслідок цього комунікація повинна трактуватися як процес переконання. Це припущення орієнтує модель на застосування насамперед у галузі аналізу політичної пропаганди.

Лінійна модель комунікації зараз все більше замінюється **інтерактивною моделлю** комунікації, для якої характерним є актуалізація активності учасників спілкування, тобто необхідність наявності зворотного зв'язку. Інтерактивний характер спілкування у свій час обґрунтував М. Бахтін [3, с. 3–4]. За його думкою, по-перше, необхідною ознакою будь-якого висловлення є його зверненість, адресованість – без слухача нема і мовця, без адресата нема й адресанта; по-друге, будь-яке висловлення набуває змісту тільки у контексті, у певний час та у конкретному місці. М.Бахтін наполягав на тому, що будь-яка комунікація є реакцією на попередній вислів і, в свою чергу, передбачає комунікативну реакцію на себе [4]. На відміну від лінійної моделі, інтерактивна концепція обміну інформації відстоювала ідею обов'язкової наявності діалогічної комунікації.

Інтерактивна модель комунікації відрізняється від лінійної наявністю зворотного зв'язку, що дозволяє учасникам такого спілкування бути як джерелом інформації, так і її приймачем. У якості прикладу можна навести такі форми взаємозв'язку між людьми, як бесіда чи інтерв'ю, протягом яких за законом жанру учасники весь час міняються ролями. До того ж ця модель все частіше використовується у електронних засобах комунікації. Наприклад, телебачення інколи включає в свої публіцистичні передачі телефоні опитування телеглядачів та регулярно у ході програми повідомляє результати цих опитувань. Таким чином, телевізійна аудиторія стає активним учасником передачі. У процесі реалізації інтерактивної моделі в цьому випадку телебачення виступає як основне джерело інформації, а глядачі – як єдина аудиторія, що забезпечує зворотній зв'язок [8]. Отже, інтерактивна модель як обов'язковий елемент комунікативного процесу вводить у свою структуру зворотний зв'язок, наочно демонструючи колоподібний характер комунікації: відправник і одержувач повідомлення послідовно міняються місцями.

Необхідно зазначити, що під зворотнім зв'язком у лінійній моделі мається на увазі зворотна реакція на прочитане чи сказане. В інтерактивній моделі, в свою чергу, цей термін позначає процес обміну інформацією, що, в свою чергу, дає можливість учасникам спілкування бути як джерелом інформації, так й її приймачем одночасно.

На лінійній моделі К. Шеннона та В. Віввера основана **трансактивна модель** В. Шрамма. Автор вводить поняття «перекладача» (interpreter) та «зворотного зв'язку» (feedback), що дозволило зробити модель наближеною до реальності людської взаємодії в комунікації. Включення зворотного зв'язку на правах повноправного елемента в моделі таких, здавалося б, односторонніх процесів, як телебачення, радіомовлення, преса, на перший погляд видається проблематичним. Але слід розрізняти зворотний зв'язок першого порядку, коли комунікатор може отримувати повідомлення у ході впливу, і опосередкований зв'язок другого порядку, що отримується на основі оцінки результатів впливу. Крім того, комунікатор починає отримувати зворотний зв'язок не тільки від реципієнта, але вже від самого повідомлення (наприклад, від звуку чи зображення на моніторі). Це дає підставу стверджувати, що комунікативний процес є безперервно циркулюючий.

За таких умов комунікація перетворюється на процес складної та багатовекторної взаємодії адресанта та адресата, які виконують зазначені комунікативні функції одночасно [5, с. 87–91]. На відміну від інших моделей, що зображують комунікацію як низку дискретних актів та мають початок і кінець, у яких відправник детермінує дії одержувача, трансакційна модель зображує комунікацію як процес одночасного відправлення й одержання повідомлень комунікаторами. У кожен конкретний момент ми можемо отримувати і декодувати повідомлення іншої людини, і в той самий час інша людина одержує наші повідомлення і відповідає на них. Таким чином, комунікація являє собою процес, у якому люди взаємодіючи формують певні відносини між собою.

Комунікацію на рівні особи відтворює трансактивна модель К. Барнлунда. Її складовими є особа (комунікант), повідомлення, процеси кодування-декодування та чотири типи сигналів: сигнали суспільного рівня (вплив на особу різних чинників навколишнього середовища й техногенної цивілізації), особистого рівня (міжособистісна взаємодія між людьми, які входять у комунікативний простір) і два типи поведінкових сигналів (вербальні та невербальні). Сигнали поведінкового рівня — це реакція особи, зумовлена впливом на неї сигналів суспільного та особистого рівнів. Усі групи сигналів перебувають у постійній взаємодії [6].

Отже, трансактивна модель комунікації відрізняється від інтерактивної моделі не тільки кількістю людей, які одночасно беруть участь у процесі спілкування, але й постійною зміною ролей, що виконується учасниками комунікації. Вони по черзі виступають чи в ролі джерела інформації, чи в ролі того, хто приймає її, причому зміст наступного повідомлення враховує результати зворотного та залежить від них. Саме ця модель найширше відображає ситуацію та тип комунікації, які мають місце під час ділових зустрічей. Будь-який приклад із комунікативною діяльністю будується на основі реалізації трансактивної моделі, оскільки усі учасники публічної комунікації в рівній мірі зацікавлені як в отриманні інформації, так і в її обговоренні та прийнятті рішення, якщо це необхідно.

Серед інших концепцій комунікації відзначаються так звані **об'ємні моделі** Т. Ньюкома, С. Бейкера, Ф. Денса, Б. Весли, М. МакЛин та інші.

В загальному вигляді модель Т. Ньюкома створюють три взаємозв'язані точкові об'єкти, до яких належать комунікатор, адресат та об'єкт, про який ідеться. За умови позитивного взаємного ставлення комунікатора та адресата, вони так само ставитимуться і до об'єкта. Схематично це можна зобразити як збалансований трикутник, в двох кутах якого комунікант та комунікатор, на вершині трикутника — соціальна

ситуація, у якій відбувається комунікативний акт. У випадку загального негативного ставлення до об'єкту, тобто незбалансований варіант, необхідний пошук засобів для зміни такого ставлення.

Розвитком комунікаційного трикутника Т. Неткома стала модель Б. Веслі та М. МакЛіна. Автори додали до трьох елементів моделі Т. Неткома четвертий, так звану «редакторську» функцію в комунікації. Це дає визначення того, що та яким чином включати в канал комунікації. В запропонованій моделі є й п'ятий елемент – функція зворотного зв'язку, що робить модель безперервно циркулюючою.

Модель комунікації С. Бейкера відрізняється від попередніх тим, що це куб, який складається з маленьких кубиків. Чотири грані куба відповідають елементам комунікативного процесу, а саме: джерелу, одержувачу, зверненню та каналу комунікації. Усі кубики перебувають у безперервній взаємодії між собою, щоразу стикаючись усіма чотирма гранями.

Лінійні та циркулярні моделі комунікації, на думку Ф. Денса, мають загальний недолік — вони використовують замкнений комунікативний цикл. Тому Ф. Денс запропонував спіральну модель комунікації, яка дає геометричні докази того, що комунікація просувається вперед, повторюючи пройдені шляхи розвитку на новому рівні.

Висновки. Таким чином, науковці намагалися зробити спробу аналізу особливостей процесу спілкування. Оскільки цей процес є досить багатограним, то жодна із запропонованих моделей не дає повного та об'ємного опису його особливостей. Однак результатом появи нових форм передачі інформації є нові засоби спілкування, а це, в свою чергу, призводить до появи інших моделей з урахуванням характерних властивостей та особливостей спілкування. Комунікації крізь призму Інтернет-простору є перспективою нашого дослідження.

Список літератури

1. Бахтин М. М. Искусство и ответственность / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Худож. лит., 1986. – С. 3 – 4.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 334 с.
3. Волошинов В. Н. (М. М. Бахтин). Марксизм и философия языка : основные проблемы социологического метода в науке о языке / В. Н. Волошинов. – М. : Лабиринт, 1993. – 190 с.
4. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас. – К. : Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
5. Іщук С. М. Інтернет-комунікація: інформаційний зміст та ігровий характер / С. М. Іщук // Вісник НАУ : Філософія. Культурологія. – 2008. – № 2 (8). – С. 87-91.
6. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : "Рефл-бук", К. : "Ваклер" – 2001. – 656 с.
7. Социальные коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ref.co.ua/70058-Social_nye_kommunikacii.html
8. Иванова К. Бесценные советы для настоящего PR-менеджера [Электронный ресурс] / К. Иванова. – СПб. : Питер, 2006. – 144 с. – Режим доступа : <http://tid.com.ua/tid1/addonres.php?id=8622>
9. Семіотичні моделі комунікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uareferats.com/index.php/referat/details/17967>

Широких О.В. Модели коммуникационного процесса // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.199-203.

В статье проанализированы основные модели межличностного общения, а именно линейная, интерактивная, транзакционная, объемная. Была сделана попытка определить недостатки в каждой из отмеченных моделей.

Ключевые слова: коммуникация, линейная модель, интерактивная модель, объемная модель, элемент коммуникативного акта.

Shyrokyh O. V. The models of communication process // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.199-203.

The basic models of the interpersonal communication, namely linear, interactive, transaction and volumel, have been analysed in the article. The attempt has been made to discover defects in each of the models under consideration.

Key words: communication, linear model, interactive model, transaction model, volumel model, element of communicative act.

Поступила до редакції 18.03.2012 р.